

*Вікторія Кришмарел
Victoriaia Kryshmarel*

МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ФІЛОСОФІЇ В ШКОЛІ

METHODICAL FEATURES OF PHILOSOPHY EDUCATION IN SCHOOL

У статті розглянуто специфіку навчання філософії в школі на основі аналізу сучасних реформ у системі освіти України та світового досвіду такого впровадження. Виокремлено методичні умови, які дозволяють ефективно проводити таке навчання. Змодельовано рекомендації для вчителів як фасилітаторів при проведенні наскрізного навчання філософії в школі.

Ключові слова: школа, філософія, навчання, методичні умови

На сьогодні навчання аспектам філософії у тих чи тих формах представлено в більшості країн світу, які демонструють високі показники за дослідженням PISA. За даними ЮНЕСКО 2007 року, у загальноосвітніх закладах навчання філософія є у близько 30 країнах Європи, а також, наприклад, у США, Канаді, Австралії. При цьому навчання філософії має суттєві відмінності, які пов'язані з освітньою традицією, типом взаємодії між державою та освітою, методичними підходами тощо (див. 12, с. 40-41).

Для України впровадження елементів такого навчання відповідає реформуванню освіти з кількох позицій:

1. Компетентнісного підходу (співвідносячись із такими компетентностями згідно Закону України “Про освіту” (див. 1)): вільне володіння державною мовою; здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами; інформаційно-комунікаційна компетентність; громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробутом та здоровим способом життя; культурна компетентність);

2. НУШ (зокрема, передбачено, що випускник має бути цілісною особистістю, усебічно розвиненою, здатною до критичного мислення, здатним приймати відповідальні рішення, поважати гідність і права людини);

3. Навчання громадянській освіті (як наскрізна компетентність, формування якої можливе лише через актуалізацію мислення, а отже – через наскрізне навчання аспектам філософії).

З огляду на вищезазначене, актуальність навчання філософії в школі як наскрізної лінії наразі не викликає сумнівів. Актуальним постає питання про можливі шляхи реалізації такого навчання та підготовку відповідних фахівців.

Розробкою окресленої проблематики у світі здебільшого займаються послідовники теорії та практики М. Липмана як засновника “Філософії для дітей” (Philosophy for Children – P4C), а також Д. Д'юї та В. Сухомлинського. Наприклад, до розробок філософів-методистів, які займаються теорією та практикою навчання філософії школярів, можна віднести роботи Ю. Гордера, А. Грейлінга, Дж. Парка, П. Северака, Дж. Л. Тейлора, Ю. Трінкса, М. Фюрст. Окрім того, існують відповідні факультети (інститути) в рамках вищої освіти, а також громадські організації та ініціативи, які спеціалізуються на цій проблематиці. До таких відносяться Королівський інститут філософії (Великобританія), Plato (США), ОРТА ((Асоціація вчителів філософії Онтаріо), що є частиною Канадської філософської асоціації) тощо. В Україні розвитку зазначеної тематики присвячені деякі розробки Н. Адаменко, А. Баумейстра, В. Кебуладзе, Ю. Кравченко. Здебільшого навчання філософії впроваджується як варіативний складник загальної освіти або в межах тематичної роботи МАН.

Зважаючи на вищевикладене, *метою статті* є виокремлення методичних умов, за яких наскрізне навчання філософії в системі загальної освіти України буде ефективним (з огляду на світовий досвід), доцільним (з огляду на суспільний запит) та практичним (з огляду на компетентнісний підхід).

Звертаючись до найяскравіших прикладів навчання філософії в межах загальної освіти, виокремимо приклади Австралії, Великобританії, Канади, США та Франції. Такий вибір зумовлено кількома причинами: порівняно давньою та сталою традицією такого навчання; відмінностями у підходах до нього; розбіжностями у місці навчання філософії в системі загальної освіти зазначених країн; залученістю державних структур. Детальніше окреслимо ключову інформацію щодо навчання філософії у перелічених країнах. В Австралії наразі філософія (етичний аспект) представлена в національному курікулумі (див. 13), курси з навчання філософії в школі є в більшості штатів (як у державних закладах навчання, так і у приватних, в тому числі релігійних), і все актуальнішою стає потреба збільшення годин для критичного та творчого мислення (які розглядаються як філософські методи пізнання) учнів молодшої школи (див. 10). В країні діють асоціації, робота яких спрямована на забезпечення потреб навчання філософії (напр., VAPS (див. 17)). У Великобританії система підпорядкування державних та приватних шкіл є досить складною, що дозволяє деяким школам обирати предмети на власний розсуд, завдяки чому частка навчання філософії поступово збільшується. Цьому сприяє кілька чинників: діяльність SAPERE (15), підвищення активності вищих навчальних закладів у сфері навчання філософії школярів (напр., факультет філософії Едінбургського університету (див. 7), Королівський інститут філософії (див. 8), але в першу чергу – включення з 2015 року можливості обрати філософію як предмет при отриманні сертифікату типу AS/A2 (Доступні актуальні програми, розроблені Альянсом з оцінювання та кваліфікації (AQA) (див. 5). У Канаді деякі школи (а в окрузі Онтаріо з 1996 р. – усі) включають навчання філософії у варіанті Р4С у свої програми (див. 12, с. 40). Основну активність при цьому проявляє ОРТА (Асоціація вчителів філософії Онтаріо), що є частиною Канадської філософської асоціації, в рамках проекту Філософія в школах (див. 14), яка займається методичними розробками та підготовкою вчителів. У США, не дивлячись на те, що саме там у 60-х роках в університеті Монклеру М. Липман започаткував Р4С, наразі лише деякі державні і приватні школи обирають навчання філософії як окремий предмет. Проте, варто відзначити, що наскрізно (переважно на уроках англійської мови/літератури) відбувається включення його елементів. Останніми роками збільшився інтерес учнів до цього складника освіти, що зумовило розвиток відповідних клубів та дискусійних команд (напр., у Центрі Джона Хопкінса для талановитої молоді, Центрі Північно-Західного університету з розвитку обдарованості є відповідні напрями). Розвиток такої діяльності переважно забезпечується активністю недержавних організацій, наприклад, Plato (див. 9). Франція у цьому переліку займає особливе місце, адже порівняно давно там сформовано традицію обирати філософію як один з предметів протягом останнього року навчання в середній школі. При цьому форми (як і рівень підготовки вчителів) можуть бути вкрай різними – як читання та осмислення класичних текстів, так і вільне спілкування щодо наскрізної теми, як письмові роботи, так і диспути чи дискусії в малих групах. Через це значення такого навчання, як і рівень сформованих завдяки йому компетентностей, самими випускниками визнається як вкрай сумнівний (див. 6). Одна з причин – досить давнє протистояння прибічників “навчання філософуванню” та “навчання історії філософії”. Таким чином, спостерігається тенденція посилення зацікавленості до навчання філософії та кореляції такого навчання з державними програмами поряд із активністю у цьому секторі переважно громадських ініціатив (щодо популяризації, поширення матеріалів, методичної активності тощо).

З огляду на це, ситуація в Україні, коли навчання філософії, фактично, залишається поза увагою як держави (адже, відповідно до програми для загальноосвітніх навчальних закладів “Людина і світ” для 11 класу рівня стандарту / академічного рівня передбачено 17 годин на

рік, на профільному рівні – 35 годин на рік, в той час як на профільному рівні “Філософія” передбачає 70 годин історії філософії в 10 класі та 70 годин філософії (як теоретичної дисципліни, не філософування відповідно до пояснювальної записки) в 11 класі), є неприпустимою для сьогочасної європейської держави. Таке бачення є неприйнятним для сучасного компетентнісного поступу в освіті, адже, як зазначає П. Северак, “ми маємо розглянути, як ми повинні зробити перехід в освіті від старої системи “підпорядкованого предмета” (який характеризується “єдиним для всіх” варіантом) до нового виду предмету – предмету освіти у мисленні активно і критично” [12, с. 57]. Враховуючи, що наразі про ефективність, доцільність та перспективність окремого предмету з навчання філософії у всій системі загальної освіти не йдеться, зупинимося детальніше на методичних умовах, які забезпечують наскрізність такого навчання в суспільно-гуманітарних предметах (здебільшого, проте перспективність природничо-математичних у цьому аспекті є недооціненою, що потребує подальших поглиблених досліджень).

Отож, як зазначає Дж. Тейлор, “якщо ми хочемо, щоб наші учні були більш глибокими мислителями, нам потрібно давати їм час подумати, і свободу обрати їхні власні питання для обмірковування” [11]. Це можна розглядати як базисну умову, яка дозволяє вводити аспекти навчання філософії наскрізно. Тобто, задача вчителя – змістити акцент із засвоєння знань на їх пошук та практичне застосування. При цьому вчитель перетворюється на фасилітатора, який забезпечує можливість для проведення дослідження/дискусії, та спрямовує таке навчання.

Необхідною умовою такої педагогічної діяльності є використання запитань як основного методу роботи з учнями. Питання мають бути проблемними (які передбачають наявність багатьох аргументованих відповідей, жодна з яких не може бути визнана єдиною істинною), їх тематика залежить від мети уроку та потреб відповідної учнівської спільноти. Формування запитань може відбуватися двома шляхами: пропонуються вчителем відповідно до наявного навчального матеріалу (наприклад: “Чому цей твір мистецтва відносять до світової спадщини? Обґрунтуй свою думку”. “Скільки відповідей на питання “Де ти живеш?” дасть мешканець середньовічного міста? Поясни свою відповідь”. “Чи мають тварини мову? Аргументуй свою точку зору”. “Що значить “перемога” в ситуації...? Висвітли свою позицію”, або формуються учнями в ході обговорення (після прочитання тексту, уривку документу, розгляду ілюстрацій (фото, об’єкти мистецтва, схем, карт тощо), прослуховування аудіоуривку тощо). Перший варіант дозволяє змістовно слідувати меті уроку, вчить дотримуватися тематики при обговоренні, приміряти різні точки зору тощо; другий потребує більше часу, проте відповідає потребам конкретної групи учнів, дозволяючи їм самим сформулювати питання, які відповідають важливим наразі змістам. З прикладами загальних питань для різних предметів можна ознайомитися з переліку, запропонованого школою Кренлі (Саррей, Англія) в рамках відзначення ними Дня філософії – див. 3).

Іншою умовою ефективного навчання філософії надати змогу учням розвинути власну думку. На це спрямовується проектна діяльність, цьому ж присвячуються дискусії. При цьому вчитель/фасилітатор має утриматися від нав’язувань власної позиції та контролю змісту спілкування, але забезпечити зрозумілу та працюючу структуру проведення такої роботи, адже інакше є ризик або монополізувати розмову, або проводити її поверхнево. Для просування дискусії варто використовувати наступні типи запитань: “Що ти мав/ла на увазі, коли говорив/ла про...?”. “Коли ти сказав/ла..., то мав/ла на увазі...?”. “Як те, що ти сказав/ла, пов’язано з тим, що сказав/ла... щойно?”. “Тобто, якщо вірно те, що ти сказав/ла..., то й... теж вірно?” тощо. Вправність вчителя/фасилітатора полягає в такій роботі у сутнісному поглибленні обговорення, безоціночності власних висловлювань та стимулюванні чути один одного, продовжуючи висловлені думки/ідеї (детальніше див. 16).

Неодмінною умовою застосування вищевикладеного в навчанні філософії є використання інтерактивних методів навчання (напр., детальніше див. “Енциклопедію інтерактивного навчання” О. Пометун), стимулювання учнів спілкуватися одне з одним. При цьому необхідно

пам'ятати, що, перш за все, має бути визначено проміжок часу (залежно від теми/мети та віку учнів від 30 сек.) для індивідуального міркування, а надалі має відбуватися обговорення в парах/малих групах/групах. Наступною стадією обов'язково має бути представлення результатів осмислення (усне чи письмове). Заключним етапом постає рефлексія проведеної діяльності. Кожен із окреслених етапів є необхідним елементом, скорочення жодного з них є неприпустимим.

Останньою в цьому переліку умов виокремимо високий рівень фахової (предметної) та професійної (педагогічної) підготовки вчителя, адже навчання філософії потребує не лише глибокої обізнаності в проблематиці, але й фасилітаторського вміння. На жаль, на сьогодні в Україні майбутніх учителів практично не вчать аспектам філософії загалом, а тим паче – особливостям формування такого типу мислення з точки зору методики. Проте, варто відзначити збільшення громадських ініціатив у цьому напрямі (діють тренінги, програми підвищення фахового рівня тощо), а також розвиток необхідної навчально-методичної літератури (з суміжної проблематики). Таким чином, на сьогодні зазначеним фахівцям доцільно використовувати як українські здобутки, так і напрацювання іноземних колег, які вже давно є ефективно працюють у цій сфері. У відкритому доступі мережі Інтернет є багато тематичних ресурсів, які містять як методичні рекомендації, так і навчальні матеріали (тексти, відео тощо), які можуть бути використані у навчанні філософії як наскрізно, так і як окремого предмету (як Р4С, напр.). Наприклад, варто ознайомитись із текстом Е. Дреббла “Як навчати... філософії” [4] та “Порадами для філософської сесії” [16]. Окрім того, багато корисного можна знайти на сайтах таких організацій, як ОРТА [14], Plato [9] тощо.

Окрім виокремлення методичних умов, визначимо також кілька рекомендацій, дотримання яких уможливить ефективне застосування вищевикладеного (детальніше див. 16). У першу чергу, в навчанні філософії необхідно уникати оціночних суджень, адже відповідь не може бути правильною чи хибною (при цьому потрібно пам'ятати про те, що учнями можуть бути допущені логічні помилки, використані слабкі аргументи тощо, що потребує корегування в ході подальшого обговорення. Необхідно також уникати нав'язування певної світоглядної/філософської позиції (в тому числі власної точки зору, особливо з демонстрацією особистої). При цьому складнощі у вчителя/фасилітатора можуть виникнути через бажання заповнити інтервали мовчання (вони необхідні для формування власної позиції) або зробити висновок (дати відповідь) щодо обговорюваної філософської проблеми. В той же час потрібно спрямовувати обговорення, залишаючи неважливі аспекти поза пильною увагою, не уникаючи, проте, проблемних моментів (при чому як смислових, так і організаційних).

Отже, наскрізне навчання філософії відповідає реформам, які зараз відбуваються в українській системі загальної середньої освіти, та загальносвітовим тенденціям. Ефективне його впровадження є можливим за дотримання таких методичних умов: запитання як основний метод роботи з учнями; змога висловити та розвинути свою думку; використання інтерактивних методів навчання; високий рівень підготовки вчителя.

З огляду на окреслені складнощі, подальша робота щодо задекларованої проблематики має бути спрямована, перш за все, на напрацювання та експериментальну перевірку навчально-методичних матеріалів для вчителів, а також впровадження програм (як на громадських, так і на державних засадах), тренінгів, курсів тощо для підготовки вчителів до навчання філософії.

Список використаних джерел

1. Закон України “Про освіту”. (чинний, поточна редакція від 05.09.2017) // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2017. – № 38-39, ст. 380. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
2. Навчальні програми для 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів. Людина і світ [Електронне джерело]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv> (дата звернення 09.07.18)

3. Cranleigh Thinking – World Philosophy Day [Electronic resource]. – Mode of access: www.slideshare.net/cranleighschool/cranleigh-thinking-world-philosophy-day (viewed on April 25, 2018). – Title from the screen
4. Drabble E. How to teach ... philosophy [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.theguardian.com/education/teacher-blog/2013/jul/29/philosophy-teaching-resources-schools> (viewed on April 25, 2018). – Title from the screen
5. Philosophy // AQA. Realising potential [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.aqa.org.uk/subjects/philosophy> (viewed on April 26, 2018). – Title from the screen
6. Philosophy class in French lycees [Electronic resource]. – Mode of access: <https://ask.metafilter.com/264692/Philosophy-class-in-French-lycees> (viewed on April 26, 2018). – Title from the screen
7. Philosophy in Schools [Electronic resource]. – Mode of access: <https://eidyn.ppls.ed.ac.uk/outreach/philosophy-schools-0> (viewed on April 25, 2018). – Title from the screen
8. Philosophy in Schools [Electronic resource]. – Mode of access: <http://royalinstitutephilosophy.org/funding-education/philosophy-in-schools/> (viewed on April 26, 2018). – Title from the screen
9. Plato. Philosophy Learning and Teaching Organization [Electronic resource]. – Mode of access: www.plato-philosophy.org (viewed on April 26, 2018). – Title from the screen
10. Sowe M. Teaching philosophy to children? It's a great idea [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2013/nov/21/teaching-philosophy-to-children-its-a-great-idea> (viewed on July 09, 2018). – Title from the screen
11. Taylor J. Philosophy needs to be given its proper place at the heart of UK education [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.tes.com/news/school-news/breaking-views/philosophy-needs-be-given-its-proper-place-heart-uk-education> (viewed on July 09, 2018). – Title from the screen
12. Teaching Philosophy in Europe and North America. – Paris, UNESCO, 2011. – 97 p.
13. The National Curriculum [Electronic resource]. – Mode of access: <http://vaps.vic.edu.au/curriculum/national-curriculum> (viewed on July 09, 2018). – Title from the screen
14. The Ontario Philosophy Teachers' Association (OPTA) [Electronic resource]. – Mode of access: <http://ontariophilosophy.ca/about.htm> (viewed on April 26, 2018). – Title from the screen
15. The Society for Advancing Philosophical Enquiry and Reflection in Education [Electronic resource]. – Mode of access: http://sapere.net/main_file.php/ (viewed on April 26, 2018). – Title from the screen
16. Tips for Philosophy Sessions [Electronic resource]. – Mode of access: <https://depts.washington.edu/nwcenter/resources/tips/> (viewed on April 26, 2018). – Title from the screen
17. Victorian Association for Philosophy in Schools. Supporting philosophical thinking in Victorian schools [Electronic resource]. – Mode of access: <http://vaps.vic.edu.au/> (viewed on July 09, 2018). – Title from the screen

The article deals with the specifics of some aspects of teaching philosophy. For Ukraine, the implementations of elements of such education are connected with the consistency of education, the concept of the New Ukrainian School, civic education. The purpose of this article is to highlight the methodological conditions of the teaching philosophy in the system of secondary school of Ukraine. On the basis of them, such learning can be effective, taking into account the world experience, expedient (constructed on the public request) and practice (attitude on the competence approach). Although nowadays, the effectiveness, expediency and perspective of a separated subject on teaching philosophy in the whole system of secondary school is not mentioned. So, the methodological conditions for cross-subject education of such teaching in social and human subjects are provided more detailed. In particular, the following methodological conditions were substantiated: asking as the main method of working with students; giving students the opportunity to express and develop their thoughts; using of interactive teaching methods; high level of teacher's professional

background. There are recommendations for teachers as facilitators in the process of conducting cross-subject teaching philosophy at school. The final finding is concluded that teaching philosophy corresponds to the reforms of secondary school system in Ukrainian and global trends. At the same time, further work on this issue in Ukraine should be aimed primarily at the development and experimental verification of teaching materials for teachers, as well as the implementation of programs (on public and on state levels) for trainings, courses, etc. for teachers about effective ways of teaching philosophy.

Key words: school, philosophy, teaching, methodical conditions.

УДК 373.3.04 (477)“1991/2012”

DOI: 10.32626/2309-9763.2018–25.95-100

Тетяна Куліш

Tetiana Kulish

ПРОЦЕСИ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

DIFFERENTIATION PROCESSES IN THE PRIMARY SCHOOL OF INDEPENDENT UKRAINE

У статті висвітлено нормативно-правове підґрунтя, шляхи і форми запровадження диференційованого підходу до педагогічного процесу в початковій школі періоду 1991-2012 рр. Виявлено закономірності і суперечності реалізації різних форм диференційованого підходу у початковій шкільній освіті незалежної України.

Ключові слова: диференціація, початкова школа, види диференціації навчання, технології диференційованого навчання, молодші школярі.

Підвищена увага до проблеми диференціації у навчально-виховному процесі є природньою та об'єктивною потребою сучасного освітнього процесу. Реалізація тенденцій гуманізації, демократизації в освіті покликана на практиці забезпечити право кожного учня на створення оптимальних умов для виявлення та розвитку нахилів і здібностей та максимальне їх урахування в навчально-виховному процесі.

Основне завдання сучасної початкової школи полягає в забезпеченні становлення особистості молодшого школяра шляхом виявлення і цілеспрямованого розвитку здібностей, формування умінь і бажання вчитися. З огляду на це надзвичайно важливим є урахування вікових можливостей та індивідуальних особливостей учнів початкової школи у процесі навчальної діяльності, а одним з ефективних засобів орієнтації освіти на задоволення освітніх потреб учнів є її диференціація.

Потреба в запровадженні диференційованого підходу до навчання молодших школярів проголошується сучасними державними документами про освіту, перш за все, Законом України “Про освіту” (2017 р.) [1], Концепцією “Нова українська школа” [5], що була схвалена Урядом у грудні 2016 року, яка визначає мету, шляхи та етапи реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти на період до 2029 року та згідно з якою в центрі уваги сучасної початкової школи – учень з його обдарованістю, здібностями, потенційними можливостями.

Історіографічний аналіз показав, що питання організації диференційованого навчання в початковій школі та використання диференційованого підходу в системі уроків досліджували М. Богданович, Т. Байбара, Л. Коваль, С. Логачевська, О. Савченко та ін.